

Concepte și ideologii cooperatiste și încercările de aplicare a acestora în agricultura județului Bacău în perioada interbelică

Ioan Ungureanu

Reforma agrară din anul 1921, prin lovitura ce o dădea marilor latifundii în favoarea micii proprietăți țărănești, constituia una dintre cele mai radicale măsuri aplicate după Marea Unire. Obiectivul urmărit era, pe de o parte, consolidarea unității statale în noua sa configurație prin descătușarea factorilor de progres economic, iar pe de altă parte, satisfacerea nevoilor crescânde de pământ ale țărânimii - populația majoritară a țării - care suportase greul războiului și participase ca principală forță socială la înfăptuirea României Mari.

Agricultura trebuia să devină unul din sectoarele cele mai dinamice ale economiei naționale, pe seama sa punându-se, cu precădere, speranțele redresării economice rapide, existând în acest scop și noii factori stimulativi, între care se situau creșterea substanțială a potențialului material și uman rezultat după 1 Decembrie 1918 și, implicit, a pieții interne și externe.

Dacă avem în vedere că obiectivele urmărite prin reformele agrare rămăneau aceleași după 1921 ca și după 1864, progresul tehnic evoluat și cerințele de creștere a producției agricole pentru consum intern și export impuneau reconsiderarea radicală a modului de organizare a exploatației agricole, aceasta ne mai putând fi concepută ca eficientă în cadrul ei fărâmițat, așa cum se prezenta după ultima reformă.

De această nouă și complicată problemă s-a preocupat o pleiadă de politicieni, economiști și juriști ai vremii care s-au dedicat găsirii unor soluții viabile pentru rentabilizarea gospodăriei țărănești supusă unei continue degradări prin disocierea și pulverizarea micii proprietăți. În ce măsură aceste preocupări vor fi găsite și răspunsuri viabile și, mai ales, în ce măsură acestea vor fi fost și aplicate vom încerca să răspundem în cele ce urmează.

*
* *

Înainte de a pătrunde în detalierea acestui subiect dorim a sublinia că între apologetii diverselor soluții de emancipare a agriculturii românești cei mai mulți s-au situat pe poziția că rentabilizarea micii proprietăți nu se poate obține decât pe calea asocierii și cooperăției.

În același timp au fost și analiști, (cu păreri diametral opuse) este adevărat, mai puțini la număr, care vedeau în mica producție țărănească o cale sigură de progres și de viitor pentru țăranul român.

Între adepții acestei din urmă idei, adică a superiorității micii exploatații agricole, s-a situat profesorul Nicolae Comățeanu, un cercetător oficial asupra eficienței agriculturii românești. "Se poate spune că exploatațiile mici, bine organizate și îndrumate, trebuie să formeze cheia de boltă a unei agriculturi, că atât statul cât și interesul particular își găsesc cea mai perfectă conveniență într-o structură agrară tipică țărănească" afirma dânsul¹.

Desigur o asemenea concepție susținută și de alți cercetători, a fost combătută cu argumente mult mai consistente de către cei care s-au dedicat găsirii unor soluții viabile pentru rentabilizarea gospodăriei țărănești. Între aceștia, profesorul ieșean Valeriu Bulgaru, considera că parcelarea neîntreruptă a micii proprietăți agricole conduce în ultimă instanță la "uniformitate în mizerie"².

Preocuparea pentru depășirea ineficienței micii exploatații țărănești prin asociere și cooperatie este mult mai veche decât atunci când aceasta devenea imperativă, adică în perioada interbelică. Primele forme de asociere existente în agricultură își au la români puternice rădăcini istorice, sub forma obștilor sătești, cum ar fi cele de exploatare a pădurilor, a pășunilor, heleșteelor și iazurilor, a morilor și velnițelor etc. Astfel, pentru unul din marii cercetători din zilele noastre care s-a ocupat de această problemă, și care subliniază tradiția istorică a acestora, obștile sătești înmulțite după anul 1900 "au fost o reflectare a ideilor cooperatiste promovate de cercetătorii problemei agrare din România, care au pledat și argumentat aceste idei, din punct de vedere atât economic cât și social"³.

Multitudinea cercetătorilor din domeniul evoluției agriculturii în perioada interbelică și care au argumentat necesitatea unirii micilor producători în asociații și cooperative fără pierderea calității de proprietar, au analizat fenomenul atât sub aspectul funcției economice cât și a celei sociale a proprietății.

Iată cum motiva, în anul 1924, Henry Coculescu, sub aspectul cauzelor de ordin material, nevoia de cooperatie: "(...) deoarece micul proprietar nu poate să-și procure mașinile perfecționate, îngrășămintele chimice ș.a. necesare unei culturi bine organizate, acesta este chemat să intre în cooperatie"⁴.

Iar profesorul N. Ghiulea, de la Universitatea din Cluj scria, doi ani mai târziu că "Prin ea (cooperatie - n.n.) săteanul, micul proprietar poate beneficia de toate avantajele marii proprietăți"⁵.

¹ N., Comățeanu, *Cercetări asupra rentabilității agriculturii țărănești*, în *I.C.A.R. Metode, îndrumări, rapoarte, anchete*, nr. 16/1934, București, Imprimeria Națională, 1935, p. 104.

² Valeriu Bulgaru, *Noțiunea și problema comasării în România*, Iași, Institutul de Arte Grafice "Brawo", 1937, p. 36. Extras din *Buletinul Institutului de Legislație Agrară* II, 1, 1937.

³ Eugen Constantin Mewes, *Aspecte istorice privind proprietatea agrară din România*, Bibliotheca Historiae Agriculturae, București, 1993, 3, p. 29.

⁴ Henry Coculescu, *Les cooperatives paysannes en Roumanie*, Teza de doctorat, Universitatea din Paris, Facultatea de Drept, București, Imprimeria "Sportul", 1924, p. 116.

⁵ N. Ghiulea, *Asociațiile țărănești. Formele, istoricul și rezultatele asociației țărănești. Asociația țărănească în România*, București, Editura Cartea Românească, 1927, p. 41.

Însuși profesorul Virgil Madgearu, membru marcant al Partidului Național Țărănesc, lua atitudine în anul 1931, afirmând că este "necesar să se creeze un sistem de încurajare pentru întemeierea asociațiilor de lucru în comun a pământului țărănesc"⁶.

Unul dintre cei mai mari și activi susținători ai ideii de cooperatie a fost profesorul Gheorghe Ionescu-Sișești. Încă din anul 1925 el semnala că "Proprietatea nu se mai concepe azi nici în Occidentul stabil ca fiind dreptul de a uza și de a abuza de un bun... ci proprietatea se înțelege azi ca o instituție socială, ca o funcție socială"⁷.

Magistrală rămâne însă Expunerea de motive la Legea privitoare la îmbunătățirea agriculturii din anul 1931, prin care el argumenta că pe parcele mici "tehnica agricolă modernă nu îngăduie reducerea cheltuielilor de producție, sporirea cantității, îmbunătățirea calității și uniformizarea produselor, decât dacă producția este organizată pe complexe mai mari, care să formeze un tot economic (...). Dacă proprietatea țărănească - susține el în continuare - nu va fi în stare să hrănească orașele, să dea un prisos însemnat de produse agricole pentru export, atunci România va fi nevoită să se întoarcă la forme de viață socială cu totul primitive (...). Rând pe rând, partidele politice, preocupate de succese electorale mai mult decât de soarta viitoare a agriculturii și deci a împroprietărilor înșiși, au desființat obștile și au dărâmat spiritul de asociație, care trebuia să fie încă de la început, corectivul fărâmițării proprietății (...). Asociația este unicul mijloc de a asigura progresul și de a putea întrebuința cu folos mijloacele pe care știința și tehnica modernă le pune la îndemâna agriculturilor"⁸.

Preocupat de pulverizarea pământului și de funcția socială a proprietății s-a arătat și juristul Paul P. Nițescu, care în teza sa de doctorat, susținută în anul 1932, enunța o serie de idei de mare valoare teoretică și practică. "Pulverizarea pământului - nota el - formează în țara noastră piedica cea mai serioasă în progresul agricol"⁹.

Același autor deplângea faptul că unii economiști "confundă ideea muncilor agricole prin cooperatie, cu aceea a comunismului", subliniind, totodată, și deosebirea radicală dintre acestea și anume, faptul că dacă asocierea urmărește "diferite realizări (...)" a căror dificultăți inerente împrejurărilor mai ușor vor putea fi învinse (...)", scopul unic al comunismului este "mai mult de ordin social și politic"¹⁰.

De aici rezultă și suspiciunea unor țărani la tot ce ar putea leza dreptul lor de proprietate și față de care Paul Nițescu cere "să infiltrăm în mintea țaranului că

⁶ Virgil Madgearu, *Orientarea agriculturii românești*, în *Viața agricolă*, 1931, p. 109.

⁷ Gh. Ionescu-Sișești, *Reforma agrară și producțiunea*, în *Buletinul Institutului Economic Român*, 1925, 1.

⁸ Gh. Ionescu-Sișești, *Expunere de motive la Legea privitoare la avantajele acordate asociațiilor pentru îmbunătățirea agriculturii*, Min. Agriculturii și Domeniilor, *Monitorul Oficial*, București, Imprimeria Centrală, 1931, p. 4-5.

⁹ Paul P. Nițescu, *Proprietatea parcelară și raționalizarea agricolă*, Teză de doctorat în drept, Universitatea Iași, Facultatea de Drept, București, Atelierele Grafice "SOCEC", 1932, p. 47.

¹⁰ Paul P. Nițescu, *op.cit.*, p. 95.

proprietatea reprezintă o funcție socială, menită să furnizeze mijloacele de subzistență întregii populații și să procure Statului resursele de care are nevoie în vederea progresului și dezvoltării lui¹¹.

În același sens se exprima și un alt specialist în problemele agrare ale României interbelice, și anume Constantin Moldoveanu: "Proprietatea fiind considerată astăzi ca o funcție socială, - scria el în anul 1937 - proprietarului nu-i mai este îngăduit să-și cultive pământul după cum îi dictează interesele personale, ci trebuie să aibă în vedere ca exploatarea pământului să se facă și în interesul colectivității"¹².

Iar într-o altă lucrare a sa, oprindu-se asupra funcției economice a proprietății agrare, el trata fără echivoc imperativul asocierii micilor proprietari agricoli: "Cel mai strălucit mijloc de potențare și de întreagă folosire a formelor micii proprietăți stă, fără îndoială, în asociația agricolă, liberă și conștientă, încadrată în sistemul de exploatare cooperatist, în toate formele și aspectele, sub care se prezintă această activitate economică. Pentru rezolvarea problemei noastre agrare și îndreptarea grelei situații a economiei noastre agricole nu este, după părerea noastră, decât o singură cale: organizarea rațională a agriculturii prin cooperatie (...). Fără asociația agricultorilor, fără exploatarea rațională și în comun a pământului după un plan unitar, fără o directivă și o supraveghere comună nu se poate realiza o producție agricolă superioară..."¹³.

Un adevărat semnal de alarmă îl dădea la vremea respectivă și un alt autor, Constantin Ciulei, care în anul 1936 constatând că România a rămas în urma țărilor vecine sub aspectul comasării pământului, atrăgea atenția că "este ceasul al 11-lea pentru țara noastră ca să le urmeze exemplul, deoarece fărâmițarea continuă a proprietății rurale ne va duce curând la un adevărat dezastru economic și social"¹⁴.

Destul de plastic și metaforic se exprima și profesorul **Valeriu Bulgaru** care considera proprietatea țărănească parcelară ca pe o a treia formă de iobăgie în țara noastră¹⁵.

În fine, pline de învățăminte ne apar și concluziile unui alt specialist, Marin Mihuț, care a argumentat că nu este suficientă organizarea prin impunere a unei cooperative dacă necesitatea acesteia nu este resimțită, dacă nu există "convingerea membrilor că ceea ce fac le folosește lor și că acest folos răspunde

¹¹ *Ibidem*, p. 112.

¹² C. Moldoveanu, *Cooperatia și problema comasării proprietății țărănești*, București, Institutul de Arte Grafice "Lupta", 1937, p. 82.

¹³ *Idem*, *Organizarea agriculturii prin cooperatie*, București, Inst. de Arte Grafice "Lupta", 1935, p. 6, 293-294.

¹⁴ C.I. Ciulei, *Cooperatia și comasarea proprietăților agricole ca posibilități de înviorare economică a Moldovei*, București, Imprimeria Națională, 1936, p. 6.

¹⁵ Valeriu Bulgaru, *op.cit.*

unei nevoi bine simțite... Cooperativa s-a născut din nevoi imperioase comune mai multor indivizi. **Dacă nu există nevoi de satisfăcut, nu se poate face cooperatie** (sub. ns.)¹⁶.

Considerând ca fiind mai mult decât suficiente luările de atitudine, sub aspect teoretic, ale diverșilor specialiști ai domeniului, nu putem să nu constatăm cât de timide și nesemnificative au fost măsurile practice, în conformitate cu legile ce fuseseră deja adoptate, pentru constituirea și generalizarea diverselor forme de cooperare și asociere a micilor producători agricoli. Este suficient să amintim, în acest sens, de Legea privitoare la avantajele acordate asociațiilor pentru îmbunătățirea agriculturii, adoptată la inițiativa lui Gh. Ionescu-Sișești în anul 1931 sau de Legea din luna ianuarie 1939 cu privire la cooperativele agricole și asociațiile țărănești.

Cât de neconvingător s-a acționat în întreaga țară pe linia perfecționării activității și ridicării eficienței în agricultură în acea perioadă, în ceea ce privește organizarea exploatației pământului s-ar potrivi butada că "s-ar fi dorit a se revoluționa totul fără a se schimba nimic". Nu face excepție de la această realitate nici județul Bacău în care în anul 1939 existau doar trei cooperative de producție, consum și de valorificare a produselor agricole și trei asociații agricole țărănești ce purtau denumirea generică de "Buni gospodari".

Atât cele trei cooperative cât și cele trei asociații aveau personalitate juridică, dar capital social aveau numai cooperativele, acestea având un cadru organizatoric mai evoluat, în timp ce asociațiile nu dispuneau la acea dată de un capital constituit de membrii săi așa cum prevedea Legea Cooperatiei¹⁷.

Aceste unități agricole erau:

1. Cooperativa Agricolă "Plugul" din comuna Tescani (azi comuna Berești-Tazlău), care era cea mai veche din județ, fiind constituită încă de la începutul anilor '20 ai secolului nostru, din urmașii foștilor împroprietăriți încă înainte de anul 1864 de către (și de pe moșia sa) pașoptistul și unionistul Rosetti-Tescanu.

În anul 1939 cooperativa avea un număr de 89 de membri, dispunea la Bancă de un capital social de 140.031 lei și posedea o batoză de treierat. Președintele cooperativei era Constantin Pașcanu¹⁸.

2. Cooperativa de Producție, Consum și Valorificare a Cerealelor "Sf. Gheorghe" din satul Nănești, com. Parincea; avea 33 asociați și un capital social de 214 mii lei vărsat la Bancă. Președintele cooperativei era preotul Gheorghe Vascan¹⁹.

3. Cooperativa Agricolă "Satul Nou" din com. Gh. Buzdugan (azi satul Gheorghe Doja, com. Răcăciuni); avea în 1939 un număr de 54 asociați și 72 mii lei capital social. Președinte al cooperativei era C.V. Vasiliu²⁰.

¹⁶ Marin Mișuț, **Funcționarea economică a izlaturilor comunale**, Institutul Economic Româneasc, București, Editura "Cartea Românească", 1939, p. 81-82.

¹⁷ Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, Fond Prefectura județului Bacău, Dosar 35/1939, filele 32, 33, 34.

¹⁸ *Ibidem*, filele 32, 33, 34, 39.

¹⁹ *Ibidem*.

4. **Asociația Agricolă "Bunii Gospodari"** din comuna Traian - președinte, preotul Boacă²¹.

5. **Asociația Agricolă "Bunii Gospodari"** din comuna Secueni²².

6. **Asociația Agricolă "Bunii Gospodari"** din comuna Râpile (azi comuna Gura Văii, suburbie a municipiului Onești), condusă de directorul căminului cultural, Ion Butucelea²³.

Trebuie menționat faptul că îndrumarea tehnică de specialitate a acestor unități se făcea de către Camera de Agricultură a județului, al cărei președinte era Ion Brăescu²⁴ iar sub aspect organizatoric și social această misiune revenea Federației Agricultorilor "Troțușul", al cărei director era Eugen Dragomir²⁵. La nivel național, în afara atribuțiilor tehnice ce reveneau compartimentelor din Ministerul Agriculturii și Domeniilor, activitatea organizatorică și de susținere materială revenea Institutului Național al Cooperăției²⁶.

Din cele de mai sus rezultă că exista un cadru organizatoric legalizat care să scoată din inerție și să restructureze activitatea din agricultura țării, pulverizată în milioane de parcele.

De altfel, în timpul dictaturii carliste din anii 1938-1940, s-au luat și alte măsuri legislative și organizatorice menite să îmbunătățească activitatea agricolă. Pentru exemplificarea acestor preocupări, merită a fi menționată circulara Ministerului Agriculturii către prefecturi din 19 iulie 1939 prin care li se cerea să sprijine înființarea de asociații de producție și desfacere în comun la sate "pentru depășirea grelei situații în care se află proprietatea mică țărănească: loturi mici ce se pulverizează din an în an, culturi extensive, mijloace de producție rele, familii numeroase și subnutrite"²⁷.

Camera de Agricultură a județului Bacău răspundea acestui demers la 2 august 1939 precizând că se va mai înființa încă o asociație de producție, față de cele existente în județ, în comuna Răcăciuni, care va fi condusă de un inginer agronom²⁸.

Desigur, privit în perspectivă istorică, răspunsul autorizat al județului ni se prezintă cu totul nesemnificativ.

Pe aceleași imperative se înscriu și cele două ordine date în primăvara anului 1939 de Rezidența Regală a Ținutului Prut (Rezident, Traian Ionașcu) cu privire la înființarea de cooperative și asociații agricole pentru rezolvarea a două mari și importante probleme, la nivelul comunelor: 1) înzestrarea cu mașini și unelte agricole,

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, Dosar 35/1939, fila 39.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, fila 68.

²⁷ Ibidem, Dosar 24/1939, f. 37 și 38.

²⁸ Ibidem, f. 40.

și cu remizele necesare; 2) procurarea de reproducători comunal și construirea grajdurilor respective²⁹.

Răspunsul Prefectului de Bacău, col. V. Minescu, care va prezenta Rezidenței concluziile consfătuirii din 1 iulie 1939 ce s-a făcut cu conducătorii mișcării cooperatiste din județ, reprezentanții Serviciului Social, Strajei Țării, Revizoratului Școlar și Protoieriei -, s-a sintetizat în ideea că factorii respectivi au decis a nu se recurge la înființarea de noi cooperative speciale pentru acest scop, întrucât ar necesita timp și multe formalități (!) și că se propune subvenționarea (puținelor - n.n.) cooperative și asociații existente, la care să se mai adauge și unele primării - cele din comunele Răcăciuni, Berești-Bistrița și Fântânele³⁰ (azi, sat în comuna Hemeiși - n.n.). Orice comentariu este de prisos.

*
* * *

Vis-à-vis de realitățile create în agricultura românească de după anul 1990, care a cunoscut un proces tot atât de brutal de pulverizare a pământului (prin Legea 18/1991) ca și cel de concentrare prin cooperativizarea forțată din anii '50 - '60, ni se prezintă deosebit de pertinentă analiza ce o face un cunoscut specialist al zilelor noastre, Eugen Constantin Mewes:

"Maniera grotescă și brutală în care, după cel de al doilea război mondial, s-a căutat să se implanteze cooperația în agricultura românească, încălcându-se în mod flagrant unul dintre principiile fundamentale ale ideii cooperatiste, și anume principiul convingerii și al liberei decizii, a reușit să ducă la compromiterea ideii înseși de asociere, de cooperare (...). Încălcarea principiului liberului consimțământ a dus la pierderea factorului cointeresare, care este motorul oricărei activități economice"³¹.

Devine evident nu numai pentru oricare analist, ci în primul rând pentru factorii politici de decizie că situația actuală a agriculturii românești, adusă azi la similitudine, sub aspect organizatoric și structural-instituțional cu cea din perioada interbelică nu poate fi acceptată decât ca una tranzitorie, impunându-se urgente măsuri de corecție și de constituire *de facto* și *de iure* a ceea ce trebuie să însemne asocierea și cooperarea liber consimțită a micilor proprietari de pământ în mari, oportune și eficiente exploatații agricole.

²⁹ *Ibidem*, Dosar 35/1939, f. 32, 33, 34 și 39.

³⁰ *Ibidem*, f. 40.

³¹ Eugen Constantin Mewes, *op.cit.*, p. 31.

Concepts et idéologies coopératistes et les tentatives d'application de ces dans l'agriculture du département de Bacău dans la période interbellique

Résumé

La réforme agraire de 1921, comme celle de 1864, a exaucé la requête des paysans pour la terre mais pas la production et l'efficacité des activités agricoles à cause d'émiettement des surfaces de la terre.

Vis-à-vis de cette grave et paradoxale réalité, des grands politiciens, économistes et juristes ont élaboré pendant la période interbellique une série des idéologies coopératistes et associatives concernant l'organisation des grandes exploitations agricoles bénévoles par des petits propriétaires.

C'est pour ça qu'on a adapté quelques lois concernant l'organisation des coopératives et associations agricoles des petits propriétaires, comme celles de 1931 et de 1939, mais qu'il ont été appliqués malheureusement assez timide dans le département de Bacău.